

BELGRADE CIRCLE NGO

International Seminars
Transitional Justice
On the Road to Europe

Beogradski krug: Projekat

TRANZICIONA PRAVDA U BIVŠOJ JUGOSLAVIJI

I Uvod

Regionalna saradnja na projektu tranzicione pravde

Proces stabilizacije i evroatlantskih integracija balkanskih zemalja zahteva od zemalja u tranziciji, naročito onih nastalih nakon raspada bivše Jugoslavije, da se posvete osnovnim pitanjima: a) kolektivno usredsređivanje na demokratsku viziju i zajednički rad na postizanju ovih ciljeva; b) zajedničko prevazilaženje komunističke i nacionalističke prošlosti. Uprkos problematičnom nasleđu komunističkog perioda, militantnom nacionalizmu i etničkim ratovima na prostoru bivše Jugoslavije, zemlje Jugoistočne Evrope pokazuju da poseduju kapacitete za demokratsku tranziciju. Na drugoj strani, Evropska Unija i Sjedinjene Države pokazuju spremnost da podrže integracione procese u regionu, i da pomognu ekonomske i političke reforme. Demokratska transformacija i stabilizacija balkanskih zemalja zavisi od odgovornog suočavanja sa komunističkom i nacionalističkom totalitarnom prošlošću.

Jedna od najvećih prepreka uspešnog prevladavanja destruktivne prošlosti na prostorima bivše Jugoslavije odnosi se na okolnost da u državnim institucijama još uvek nije došlo do neophodnih strukturalnih i personalnih promena. Ukoliko se državne institucije radikalno ne reformišu, znatno će opasti šansa za demokratski i ekonomski razvoj, za mir, bezbednost i stabilnost još uvek turbulentne regije. U društvima koja su duboko podeljena, gde nepoverenje i strah čine središte društvenih odnosa, mora otpočeti proces pomirenja posvećen ne samo krivičnoj pravdi, već i političkoj, ekonomskoj i društvenoj samoodogovornosti. Da bi se uspostavio novi, reformisan i demokratizovan pravno-politički poredak, neophodno je da se iz temelja promeni osnovni naš odnos prema višestrukim zahtevima tranzicione pravde. Izgradnja demokratske budućnosti nakon propasti komunizma i obnove etno-nacionalizma zahteva odlučnu pravnu i političku demarkaciju između nove vlasti i stare tiranije. Proces tranzicione pravde može nam pomoći da naučimo šta demokratsko društvo *treba* a šta *ne sme* da čini. Tranziciona pravde predstavlja pravni (administrativan), politički i moralni proces koji po pravilu nastaje u periodu političke tranzicije i nakon političkog

prevrata: ti procesi nastaju kako bi se čitavo društvo na uspešan način obračunalo sa nedelima prethodnog režima.

Odgođeni ili usporeni procesi demokratske tranzicije posledica su dva isprepletana faktora: prvi je tipičan za prostor bivše Jugoslavije, dok je drugi karakterističan za post-komunističke zemlje Istočne Evrope. Prvi faktor se odnosi na etničke sukobe, nacionalističko nasilje i brutalne ratove tokom devedesetih; drugi faktor se odnosi na nedostatak demokratske legitimizacije, krizu institucionalnih reformi, slab pravni sistem i nedovršen proces formiranja suverenih nacionalnih država. U tom smislu se gotovo ceo prostor bivše Jugoslavije još uvek pojavljuje kao eksplozivna mešavina nedovršenih država, mekih granica, slabih institucija i snažnih etničkih tenzija. Političke, pravne i privredne reforme teku sporije i daju slabije rezultate nego što su zagovarači brze demokratske tranzicije očekivali.

II Ciljevi projekta

TRANZICIONA PRAVDA U BIVŠOJ JUGOSLAVIJI je dugoročan projekat koji ima za cilj da na samoodgovoran način izvrši korektivan pritisak i ohrabri potencijalno demokratske vlade u regionu, da konačno pokrenu ozbiljnu inicijativu za političko, pravno i moralno prevazilaženje teške prošlosti. U tom pogledu naš projekat ima za cilj da pokrene široku *normativnu edukaciju* političara i građana za *tranzicionu pravdu*; nastojaćemo da kreiramo konstruktivnu političku klimu u kojoj univerzalni standardi tranzicione mogu da posluže kao minimalan pravno-politički okvir za usklađivanje nacionalnog i međunarodnog zakonodavstva. Akumulirano iskustvo međunarodne tranzicione pravde zapravo predstavlja pravni i politički orijentir za uspešno prevazilaženje naše traumatske, i u moralnom pogledu, uznemirujuće prošlosti. Međunarodna tranziciona pravda potencijalno može da predupredi ponovno izbijanje starih traumatičnih iskustava u još uvek ranjivom i turbulentnom regionu bivše Jugoslavije. U zemljama koje prolaze kroz proces radikalnog obrta – od represije ka demokratiji – pitanje tranzicione pravde sasvim jasno predstavlja prvi test za uspostavljanje realne demokratije i vladavine prava – tih temeljnih principa po kojima će se novi režim nesumnjivo razlikovati od starog.

Naš projekat je u prvom redu namenjen normativnim intervencijama u sektoru vlasti (Vlade, Parlamenti i državne institucije). Naš korektivni pritisak na vlade u regionu, međutim, neće se svesti na jednostavan apel za ispunjenje zahteva koje je nametnula međunarodna zajednica. Upravo obrnuto: naša je namera da kontekstualizujemo Tranzicionu pravdu, da iznutra proizvedemo njene preovlađujuće forme (od sudova i tužilaštva, preko istine (*truth-telling*) i pomirenja, do kompenzacije i reparacije) koje će dovesti do demokratske transformacije i stabilizacije našeg regiona. Iskren i odgovoran angažman u svim područjima tranzicione pravde može nam pomoći da prevaziđemo nasleđe užasne prošlosti, i možda nas osloboditi nametnutog osećanja kolektivne odgovornosti za zločine koje je prethodni režim počinio u naše ime.

Proces tranzicione pravde naročito je vezan za problem (*kolektivnog*) *poricanja* sramne prošlosti, i što je mnogo važnije, za odlučujuće pitanje odnosa istorije i sećanja (*History and Memory*). Da bi poricanje neposredne prošlosti prevazišli, i da bi ispravili jednu istorijsku nepravdu tako da istovremeno ne počinimo drugu, veoma je važno da vlade i građane u regionu ohrabrimo na uzajamno poštovanje i korektnu saradnju. Jedino solidaran i predan rad na kompromitovanoj prošlosti može da dovede do realnih uvida i, naravno, kažnjavanja individualne krivice nad kojom se još uvek nadvija senka kolektivne (ne)odgovornosti. U suprotnom, uzajamne optužbe i licitiranje oko žrtava i zločina nužno vodi ka jednostranim pričama koje ne izobličavaju samo 'etničke istine' već istinu prošlosti uopšte. Pravni i istorijski nalog pravde biće izmiren samo ukoliko se prihvati osnovni moralni konsenzus koji bi mogao da glasi: "Nacistima nije suđeno za zločine protiv jevrejskog naroda, već za zločine protiv čovečnosti počinjene nad Jevrejima". Međunarodne institucije tranzicione pravde, od kojih je trenutno najvažnija Haški Tribunal, se mogu oslanjati na ovaj univerzalni princip samo pod uslovom iskrene saradnje svih sukobljenih strana na prostorima bivše Jugoslavije.

S obzirom na veličinu katastrofe i srazmere zločina na prostorima bivše Jugoslavije, prevazilaženje teške prošlosti ne može se svaliti na leđa međunarodne zajednice, a još manje na njene pravne institucije. Pravno prevazilaženje prošlosti je samo prvi, nužan korak u dugom procesu temeljnog savladavanja naše zajedničke prošlosti, bez čega nema zajedničke budućnosti.

Početni rezultat našeg projekta zavisi od solidarne podrške profesionalnih udruženja, akademskih institucija, medija i građana. Ta podrška pokazaće u kojoj su meri građani država bivše Jugoslavije spremni da *ne budu* zatočeni kompromitovane prošlosti, sentimentalni taoci ratnih zločinaca. Bez pune podrške i široke inicijative građanskog društva, vlade u regionu neće biti u stanju da reše nagomilane probleme koje su nasledile iz nedavne prošlosti.

Naša je namera da ohrabrimo i podstaknemo sve vlade u regionu da predano rade na stvaranju institucija tranzicione pravde. Nameravamo da učestvujemo u dalekosežnom procesu pravnog, političkog i moralnog preobražaja Srbije i Crne Gore, kao i celokupne regije. Takva klima pretpostavlja formiranje upravo onih državnih i društvenih institucija koje mogu da obezbede uspešan proces tranzicione pravde u bivšoj Jugoslaviji:

1. Priznanje prošlosti

Uspostavljanje potpunog i zvaničnog priznanja prošlosti predstavlja važan element uspešne tranzicije ka demokratiji. U tom smislu, naša je namera da *u parlamentima regiona pospešimo i pokrenemo javnu raspravu* o prošlosti i njenom teškom nasleđu. Državne institucije treba da postanu *edukativni centri* za one građane koji su spremni da se suoče sa užasnom prošlošću bez osećanja lične krivice ili srama, jer to je jedini način da se okrenemo demokratskoj budućnosti. Svi pokazatelji govore da su demokratske vlasti kritičnije prema prošlosti nego predstavnici starog režima. Poricanje zločina i patnje, izolovanje užasne prošlosti hermetičnim zidom ćutanja predstavlja moralno neprihvatljiv gest. Ukoliko ne

priznamo zločine počinjene '90-ih, pokazaćemo se kao neodgovorni ne samo prema drugima, već i prema samima sebi i demokratskoj budućnosti.

2. Podrška Nacionalnom savetu za saradnju sa Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju

Ne postoje više nikakve prepreke koje sprečavaju države u regionu bivše Jugoslavije da odlučno ispune sve preuzete međunarodne obaveze. Potpuno ispunjenje međunarodnih obaveza, naročito onih prema Tribunalu u Hagu, predstavlja prvi korak ka članstvu u Partnerstvu za mir, NATO i evropskim integracijama. U protekloj deceniji neke od vlada u regionu – naročito Vlada Republike Srbije – podržavale su, javno ili tajno, politiku ratnih zločina, i tako na sebe preuzele ulogu kolektivnog taoca sramne prošlosti svoje države. Danas, sa novim demokratski orijentisanim predsednikom, Vlada Republike Srbije ima priliku da se oslobodi ovakve mračne reputacije, a to može postići jedino izručenjem Haškom Tribunalu svih osoba optuženih za ratne zločine koje obitavaju na teritoriji Republike Srbije. U tom smislu, ovaj projekat će posebnu pažnju posvetiti podršci Nacionalnom savetu za saradnju sa Tribunalom u Hagu.

3. Suđenja za ratne zločine pred domaćim sudovima

Suđenja, presude i kazna jedan su od nužnih načina na koji se mogu uspostaviti kontekstualne i numeričke činjenice u vezi sa zlodelima iz prošlosti. Počinioci zločina moraju biti privedeni pravdi, i ukoliko pravna i politička situacija u zemlji to dopušta, ovim osobama treba suditi pred domaćim sudovima. Čak i nakon što je svrgnut, stari diktatorski režim još uvek ima svoje pristalice i simpatizere koji će poricati zločine tog režima, ili će zločine pravdati ratnom atmosferom i logikom reciprociteta. Izostanak kažnjavanja može ozbiljno da uzdrma demokratski izabranu vladu, i da među građanima stvori ciničan stav i nepoverenje prema profesionalizmu vlasti. Ali čak i kada su uspešna, suđenja imaju ograničen domet: potreban nam je jedan širi, dublji i bogatiji koncept pravde od retributivne pravde. To najpre stoga što nikada nije moguće procesuirati sve optužene; ali i zbog toga što usredsređenost na suđenja i ni na šta drugo može otežati stvaranje mira i stabilnosti. Naš cilj je pravedno društvo, a za ideju pravednog društva potrebno je više od samih suđenja.

4. Nova Komisija za istinu i pomirenje (i Zakon o lustraciji)

Mnoga društva koja prolaze kroz tranziciju od autoritarnih režima ili ratova ka demokratiji osnovala su zvanične komisije za istinu čiji je zadatak da ispitaju sistematsko kršenje međunarodno priznatih ljudskih prava. U većini slučajeva ovakva zlodela – u koja spadaju genocid, masovna ubistva, progoni, otmice, silovanja, mučenja i maltretiranja – počinio je stari režim nad svojim građanima ili nad građanima druge zemlje. U periodu

tranzicije, sa novim režimom na čelu države, osnivaju se komisije za istinu koje dokumentuju i analiziraju kako samo nasilje, tako i čitave državne i nedržavne strukture koje su to nasilje omogućavale i sprovodile. Za razliku od institucije tužilaštva, komisija za istinu usredsređuje se na politički, privredni i društveni kontekst u kojem su zločini počinjeni, sa ciljem da se na kraju dođe do konstruktivnih preporuka. Komisije za istinu dopunjavaju sudske procese i ne treba ih smatrati zamenom za suđenja. Komisija stvara prostor u kojem je žrtvama omogućeno da ispričaju svoje priče, ali i da čuju druge, i u kojem šira javnost može da čuje ispovesti i svedočenja. Ukoliko je profesionalna i odana svojoj misiji, komisija može postati moćan mehanizam za kolektivno iskustvo čitave nacije. Zakon o lustraciji i komisija za istinu ne istražuju krivicu u krivičnom smislu: sila zakona o lustraciji leži u prilici da zajednica, upravo preko zakona, iskaže moralno gađenje prema korumpiranom režimu, njegovim predstavnicima i saradnicima. Ove institucije zasnovane su na temeljnoj pretpostavci da proces izgradnje demokratije nakon teške i mučne prošlosti mora biti povezan sa javnom refleksijom o individualnoj krivici i političkoj odgovornosti. U tom smislu, ove institucije, ukoliko su nezavisne, profesionalne i dobro obezbeđene, pokazaće da je vizija zajedničke budućnosti na Balkanu neraskidivo povezana sa samoodgovornim tumačenjem naše zajedničke prošlosti.

5. Institucije nacionalnog sećanja

Neposredno nakon početne faze tranzicije, bolnu prošlost treba reafirmisati putem nacionalnih dana pomena, izgradnje muzeja, komemorativnih spomenika i centara. Tragična istorija jednog naroda, čak i (ili naročito) kada je reč o vremenu zločina koji su u ime tog naroda počinjeni nad drugima, mora postati deo obrazovnog sistema. Prestonice zemalja bivše Jugoslavije (Sarajevo, Zagreb, Beograd, Podgorica, Priština, Ljubljana) treba da postanu "gradovi kolektivnog sećanja", čvor urbanog pritiska i stalnog insistiranja da zločine ne smemo zaboraviti. Ritualni pomen, u vidu spomenika, memorijalnih centara, imena ulica, trgova i javnih građevina, predstavljaju jedan od načina da se žrtve i njihove priče probiju u javnu sferu kolektivnog sećanja nacije.

6. Kompenzacija

Društva u tranziciji suočavaju se sa teškim pitanjima: da li je moguće postići društveni konsenzus oko pitanja ko su bile žrtve sistema koji je, po samoj svojoj prirodi, ošteti sve građane? Još važnije, kako doći do pravog pomirenja i sprečiti povratak zločina i mržnje? Da bi se do ovoga došlo, neophodno je stvoriti sveobuhvatne programe kompenzacije i rehabilitacije žrtava. U međunarodnom pravu gotovo se svi stručnjaci slažu da (a) država ima obavezu da obezbedi kompenzaciju za žrtve zločina koje je počinio sam režim; (b) ukoliko sam režim to ne učini, ova obaveza prenosi se na vlast koja će u periodu tranzicije naslediti stari režim.

7. Pomirenje i reparacije

Proces pomirenja može da otpočne na različitim tačkama procesa tranzicije. U nekim slučajevima, pomirenje otpočinje za pregovaračkim stolom; u drugim, kada se protiv počinilaca zločina podignu otpužnice ili izreknu presude. Oslobođanje političkih zatvorenika ili usvajanje novog ustava koji garantuje fundamentalne slobode takođe može da olakša početak procesa pomirenja. Za neke, pomirenje počinje na slobodnim izborima na kojima mogu da učestvuju svi građani. Početaka je mnogo, ali ovaj proces se nikada ne sastoji od samo jednog koraka. Uspeh reparacije zavisi od spremnosti države da čuje žrtve zločina. Žrtve imaju pravo da ih čujemo. A mi imamo obavezu da ih čujemo, ne samo zbog istine o prošlosti nego i zbog budućnosti čitavog društva.

8. Civilna edukacija za tranzicionu pravdu

Tranziciona pravda je uvek dugotrajan proces. Nadamo se da će se današnji svetski trend gašenja totalitarnih režima i prelaska na demokratiju nastaviti, stvarajući nove kulture tranzicione pravde u budućnosti. Nadamo se da ćemo tokom ovog projekta izvući iz iskustva prošlosti veliki broj pozitivnih lekcija važnih za budućnost čitavog regiona. Da bi bio uspešan, proces tranzicione pravde zahteva i svojevrsnu edukaciju građana. U tom smislu, jedan od proizvoda ovog projekta biće štampanje šest knjiga, kao lektira projektnih seminara, ali i kao temelj jedne opširnije i obuhvatnije *biblioteke* tranzicione pravde. Nova edicija Beogradskog kruga, *Tranziciona pravda*, u kojoj će se u okviru projekta pojaviti ovih šest knjiga, predstavljaće dugotrajni temelj za dublje, kritičnije i odgovornije razumevanje međunarodnog prava. Na kraju projekta biće izdat zbornik radova pod naslovom *Tranziciona pravda u bivšoj Jugoslaviji*.

III Okvir projekta

U organizacionom pogledu, projekat TRANZICIONA PRAVDA U BIVŠOJ JUGOSLAVIJI strukturisan je na sledeći način:

- Projekat se sastoji od 6 seminara, koji će biti održani u periodu od januara 2005. do decembra 2005. godine. Svaki seminar trajaće 4 dana, i sastojaće se od predavanja, javnih rasprava, radionica i/ili okruglih stolova. Neki od događaja biće emitovani na televiziji ili na radiju. Tri seminara biće održana u Beogradu i Zagrebu, a tri u Beogradu i Sarajevu. Kompleksnost planiranih tema zahteva prisustvo učesnika iz različitih stručnih oblasti, kao i učesnike iz zemalja bivše Jugoslavije. Osnovni cilj seminara je da se rezimiraju opšti principi tranzicione pravde i da se pronađu *najbolji praktični modeli*

tranzicione pravde u smislu njihove *primenljivosti* na kontekst bivše Jugoslavije. Projekat će pružiti kvalitetne izvore (knjige, časopise, ekspertske preporuke, internet prezentaciju i video dokumentaciju) za budući rad i saradnju na pitanjima tranzicione pravde.

Strani predavači će, pored predavanja koje će održati u okviru projektnih seminara, održati predavanja na Filozofskom, Pravnom i Fakultetu političkih nauka (Beogradskog Univerziteta). Predavanja će biti otvorena za studente i širu javnost.

Takođe, ćemo pozvati studente sa društvenih fakulteta iz ostalih univerzitetskih centara u Srbiji (Niš, Novi Sad i Kragujevac) da prisustvuju i učestvuju u seminarima, a mi ćemo snositi njihove putne troškove i obezbediti im ručak.

Projektni seminari biće organizovani u formi predavanja, javnih rasprava, radionica i/ili okruglih stolova, i to na sledeće teme:

- Preliminarni seminar: **DUŽNOST KOLEKTIVNOG PAMĆENJA: figure poricanja sporne prošlosti**; radni materijali: Statis Gurguris, *Sanjana nacija* (1996) i Nenad Dimitrijević, *Slučaj Jugoslavija (Socijalizam, nacionalizam, posledice)*, 2001, Beograd/Zagreb, 26-31 Decembar 2004. (realizovana)

- Prvi seminar: **ETIKA ODGOVORNOSTI: Uloga pravde u tranziciji**; radni materijali: Stenli Koen, *Stanje poricanja: znati za zlodela i patnje* (2001) i Nensi Adler, *Preživeli iz Gulaga: s one strane sovjetskog sistema* (2002), Nensi Frejzer, *Ometena pravda: kriičke refleksije o "postsocijalističkom" stanju* (1997), Beograd/Zagreb, 20 - 25 Mart 2005. (realizovan)

- Drugi seminar: **TRANZICIONA PRAVDA I RAT: Istorijska pravda i krivična pravda**, radni materijali: Jon Elster, *Zatvaranje knjiga: tranziciona pravda u istorijskoj perspektivi* (2004); Meri Kaldor, *Novi i stari ratovi* (2001), Beograd/Sarajevo, 26 - 29 Jun 2005.

- Treći seminar: **PRAVNA SUĐENJA KAO PRESEDAN: od Nirnberga do Haga**; radni materijali: Helmut Dubil, *Manje zlo: moralni pristup praksama genocida* (2004); Omer Bartov, *Ratni zločini: krivica i poricanje u XX veku* (2002), Beograd/Sarajevo, 4 -9 September 2005.

- Četvrti seminar: **ADMINISTRATIVNI MSAKR: diskontinuitet sa zlom prošlošću**; radni materijali: Ruti Tajtel, *Tranziciona pravda* (2000), Mark Osiel, *Masovno zverstvo, kolektivno pamćenje i zakon* (1997), Beograd/Zagreb, 25-30 Novembar 2005.

- Peti seminar: **INDIVIDUALNA I KOLEKTIVNA ODGOVORNOST**; radni materijali: Tomas Kinen, *Priповести o odgovornosti: zablude i nevolje u etici i politici* (1997), Pol Hokenos, *Domovina zove* (2003), , Beograd/Sarajevo, 5-10 Januar 2005.

- Šesti seminar: **SUĐENJA I TRAUME U POSLERATNOM PERIODU**; radni materijali: Šošana Felman, *Pravno nesvesno: suđenja i traume u dvadesetom veku* (2002), Dominik LaKapra, *Predstavljanje holokausta: istorija, teorija i trauma* (1994), Elazar Barkan, *Krivica nacija: obnavljanje i savladavanje istorijske pravde* (2001), Suzen Najman, *Zlo u savremenoj misli*, Beograd/Zagreb, 20-25 Mart 2005.

Učesnici: predstavnici vlasti, političari, sudije, advokati, tužioci, profesori prava, univerzitetski studenti, aktivisti nevladinih organizacija, mladi i zainteresovani građani.

Gosti: diplomate, predstavnici međunarodnih organizacija i fondacija, međunarodni, regionalni i lokalni stručnjaci za demokratsku tranziciju.

IV Program i metodi projekta

U organizacionom i logističkom pogledu, projekat TRANZICIONA PRAVDA U BIVŠOJ JUGOSLAVIJI biće realizovan u saradnji sa Centrom za kulturnu dekontaminaciju (CZKD – Borka Pavićević, Direktor) – "Center Plus" (Ana Miljanić, Koordinator).

Finansijsku podršku za prva dva seminara projekta obezbedile su fondacije Swedish Helsinki Committee i Freedom House. Beogradski krug očekuje pomoć od drugih fondacija za ostala 4 seminara projekta.

Institucionalnu podršku za projekat Beogradski krug dobio je od Ministarstva za ljudska i manjinska prava Republike Srbije (Ministar Rasim Ljajić), kao i od velikog broja lokalnih i regionalnih nevladinih organizacija.

Lokalni partneri:

SRBIJA

- Beogradski centar za ljudska prava (prof. Vojin Dimitrijević, direktor)
- Beogradski centar za ženske studije (prof. Daša Duhaček, direktor)
- Centar za unapređenje pravnih studija (prof. Vladimir Vodinelić, predsednik)
- Centar za civilno-vojne odnose (prof. Miroslav Hadžić, direktor)
- Dokumentacioni centar – ratovi 1991-1999 (Drinka Gojković, direktor)
- Ebart Medijska dokumentacija (Velimir Čurgus Kazimir, izvršni direktor)
- Fond za humanitarno pravo (Nataša Kandić, izvršni direktor)
- Građanske inicijative (Miljenko Dereta, izvršni direktor)
- Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji (Sonja Biserko, predsednik)
- Inicijativa mladih za ljudska prava (Andrej Nosov, izvršni direktor)
- Jugoslovenski komitet pravnika za ljudska prava (Biljana Kovačević-Vučo, predsednik)
- Žene u crnom (Staša Zajović, direktor)

Regionalni partneri:

BOSNA I HERCEGOVINA

- Pravni centar (prof. Zdravko Grebo)
- Komisija za istinu i pomirenje (Mr. Jakob Finci)
- Helsinški odbor za ljudska prava u BiH (Mr. Srđan Dizdarević)

HRVATSKA

- Helsinški odbor za ljudska prava u Hrvatskoj (prof. Žarko Puhovski, direktor)
- Centar za mirovne studije (Vesna Teršelić, direktor)
- Centar za žene žrtve rata (Vesna Kesić, direktor)
- Multimedijalni Institut (Mr. Petar Milat)

Predavači:

Predavači na seminarima su uvaženi međunarodni, regionalni i lokalni stručnjaci za pitanja tranzicione pravde, međunarodnog prava, pravne i političke filozofije.

Međunarodni predavači:

1. prof. **Statis Gurguris** (Columbia University, USA); book: *Sanjana nacija*, Standford University Press, Standford, 1996.
2. prof. **Nenad Dimitrijević** (CEU, Budapest, Hungary); book: *Slučaj Jugoslavija (Socijalizam, nacionalizam, posledice)*, Reč, Beograd, 2001.
3. prof. **Nensi Frejzer** (New School for Social research, USA) book: *Ometena pravda: kriičke refleksije o "postsocijalističkom" stanju*, Routledge, New York, 1997.
4. prof. **Stenli Koen** (London School of Economics, London, England) book: *Stanje poricanja: Znati za zlodela i patnje*, Polity Press, Cambridge, 2001.
5. prof. **Nensi Adler** (Webster University, Lieden, Center for Holocaust and Genocide Studies, NIOD, Amsterdam, Hetherland) book: *Preživeli iz Gulaga: s one strane sovjetskog sistema*, Transaction Publishers, New Brunswick, NJ, 2002.
6. prof. **Jon Elster** (Columbia University, New York, USA) book: *Zatvaranje knjiga: Tranziciona pravda u istorijskoj perspektivi*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
7. prof. **Meri Kaldor** (London School of Economics, London, England) book: *Novi i stari ratovi*, Polity Press, Cambridge, 2001.
8. prof. **Helmut Dubil** (Justus-Liebig-Universitaet , Giessen, Germany) book: *Manje zlo: Moralni pristup praksama genocida*, Routledge, New York, 2004.
9. prof. **Omer Bartov**, (Brown University, USA) book: *Ratni zločini: Krivica i poricanje u XX veku*, edited volume with A. Grossmann and M. Nolan, New Press, New York, 2002.

10. prof. **Ruti Tajtel** (New York Law School, New York, USA) book: *Tranziciona pravda*, Oxford University Press, Oxford, 2000.

11. prof. **Mark Osiel** (University of Iowa, USA); book: *Masovno zverstvo, kolektivno pamćenje i zakon*, Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey, 1997.

12. prof. **Suzen Najman** (Einstein Forum, Potsdam, Germany); book: *Zlo u savremenoj misli*, Princeton University Press, Princeton, 2002.

13. prof. **Tomas Kinen** (Binghamton University, USA); book: *Pripovesti o odgovornosti: zablude i nevolje u etici i politici*, 1997, Standford University Press, Standford, California, 1997.

14. Mr. **Pol Hokenos**, book: *Domovina zove: patriotizam izgnanstva i balkanski ratovi*, Cornell University Press, Ithaca and London, 2003.

15. prof. **Šošana Felman** (Yale University, NH, USA); book: *Pravno nesvesno: suđenja i traume u dvadesetom veku*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 2002.

16. prof. **Dominik LaKapra** (Cornell University, Ithaca, USA); book: *Predstavljanje holokausta: istorija, teorija i trauma*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1994.

17. prof. **Elazar Barkan** (Claremont Graduate University, Claremont, USA); book: *Krivica nacija: obnavljanje i savladavanje istorijske pravde*, John Hopkins University Press, Baltimore, 2001.

Regionalni predavači i gosti:

1. prof. Đerđ Peter (Univerzitet u Budimpešti, Mađarska)
2. prof. Gašpar Mikloš Tamaš (Centralnoevropski Univerzitet, Mađarska)
3. prof. Sorin Antohi (Centralnoevropski Univerzitet, Mađarska)
4. prof. Nenad Dimitrijević (Centralnoevropski Univerzitet, Mađarska)
5. prof. Aleksandar Kjosev (Univerzitet u Sofiji, Bugarska)
6. Ivan Krastev (Centar za liberalne strategije, Bugarska)
7. prof. Miglena Nikolčina (Univerzitet u Sofiji, Bugarska)
8. prof. Adrijan Čiorojanu (Univerzitet u Bukureštu, Rumunija)
9. prof. Arusiak Jumul (Bilgi Univerzitet u Istanbulu, Turska)
10. Orhan Kocak (autor i urednik, Virgul Publisher, Turska)
11. Dubravka Ugrešić (pisac, Holandija)
12. prof. Semjuel Abraham (Univerzitet u Bratislavi, Slovačka)

Lokalni predavači i gosti:

1. prof. Vojin Dimitrijević (Beogradski centar za ljudska prava, SCG)
2. prof. Vladimir Vodinelić (Centar za unapređenje pravnih studija, SCG)
3. prof. Zdravko Grebo (Pravni centar, BIH)
4. Jakob Finci (Komisija za istinu i pomirenje, BIH)

5. prof. Ugo Vlaisavljević (Univerzitet u Sarajevu, BIH)
6. prof. Žarko Puhovski (Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska)
7. Vesna Teršelić (Centar za mirovne studije, Hrvatska)
8. prof. Vlasta Jalušić (Univerzitet u Ljubljani, Slovenija)
9. prof. Svetlana Slapšak (Institutum Studiorum Humanitatis, Slivenija)
10. prof. Miroslav Hadžić (Univerzitet u Beogradu, SCG)
11. Drinka Gojković (Dokumentacioni centar – Ratovi 1991-1999, SCG)
12. prof. Daša Duhaček (Univerzitet u Beogradu, SCG)
13. Biljana Kovačević-Vučo (Jugoslovenski komitet pravnika za ljudska prava, SCG)
14. Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo, SCG)
15. Sonja Biserko (Helsinški komitet za ljudska prava u Srbiji, SCG)
16. Velimir Čurgus Kazimir (Ebart Medijska dokumentacija, SCG)
17. Borka Pavićević (Centar za kulturnu dekontaminaciju, SCG)
18. Ana Miljanić (Centar za kulturnu dekontaminaciju, SCG)
19. prof. Dragan Popadić (Univerzitet u Beogradu, SCG)
20. Vesna Kesić (Centar za žene žrtve rata, Hrvatska)
21. prof. Lino Veljak (Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska)
22. Staša Zajović (Žene u crnom, SCG)
23. Srđan Dizdarević (Helsinški odbor za ljudska prava u BiH, BiH)
24. prof. Gajo Sekulić (Univerzitet u Sarajevu, BIH)
25. prof. Rastko Močnik (Univerzitet u Ljubljani, Slovenija)
26. prof. Jovan Donev (Balkanski institut, Makedonija)
27. prof. Elizabeta Šeleva (Univerzitet Sv. Ćirila i Metodija, Makedonija)
28. Ivan Vejvoda (The Balkan Trust for Democracy, SCG)
29. Obrad Savić (Beogradski krug, SCG)
30. Miljenko Dereta (Građanske inicijative, SCG)
31. prof. Mirjana Miočinović (Beogradski krug, SCG)
32. prof. Filip David (Forum pisaca, SCG)
33. Sonja Licht (Beogradski fond za političku izuzetnost, SCG)
34. Veran Matić (Radio B92, SCG)
35. prof. Vukašin Pavlović (Univerzitet u Beogradu, SCG)
36. prof. Nebojša Popov (urednik *Republike*, SCG)
37. prof. Milan Podunavac (Univerzitet u Beogradu, SCG)
38. Laslo Vogel (pisac, SCG)
39. prof. Alpar Lošonc (Univerzitet u Novom Sadu, SCG)

Pored 12 međunarodnih i 12 regionalnih eksperata, na seminare će biti pozvano i oko 40 profesora i aktivista nevladinog sektora iz bivše Jugoslavije. Organizatori će putem pojedinačnih pozivnica i sredstava javnog informisanja pozvati studente, predstavnike vladinih

i nevladinih organizacija, medije i građane da se priključe radu seminara. Sve sesije biće otvorene za javnost.

Beogradski krug će preduzeti sve neophodne korake da obezbedi maksimalnu javnu prezentaciju svih 6 sesija projekta. U toku su pregovori sa TV i radio stanicama (RTV B92, RTS, Studio B), a o saradnji ćemo razgovarati i sa dnevnim novinama (Danas, Politika, Glas i Blic), nedeljnicima (Vreme, Evropa, NIN) i nezavisnim TV produkcijama (VIN, Mreža).

Za svaki od 6 seminara projekta TRANZICIONA PRAVDA U BIVŠOJ JUGOSLAVIJI Beogradski krug će u svojoj nedavno pokrenutoj ediciji *Tranziciona pravda* objaviti po dve knjige. Ove knjige, sa jakom teorijskom pozadinom iz oblasti tranzicione pravde, poslužiće kao preporučena literatura za učesnike seminara. Jedan deo tiraža (250 primeraka) biće besplatno podeljen poslanicima Skupštine Srbije, kao i učesnicima, gostima i predavačima seminara. Jedan deo tiraža biće podeljen regionalnim, gradskim i univerzitetskim bibliotekama širom Srbije.

U sklopu međunarodnih seminara, objavićemo dvojezični priručnik po imenu *ZAJEDNICA SEĆANJA – Istorija i tranziciona pravda*. Priručnik će biti štampan po završetku svakog trećeg projektnog seminara. Pored građana, naši priručnici će se posebno obraćati političkim i administrativnim elitama na prostorima bivše Jugoslavije. Nameravamo da potencijalno demokratske vlade i građane u regionu ohrabrimo da, pored postojećih napora, pokrenu zajednički proces političkog, pravnog i moralnog prevazilaženja prošlosti kako bi rasterećeno radili na demokratskoj budućnosti. Pored obrazovne funkcije, redakcija priručnika *Zajednice sećanja* će raditi na mobilizaciji građana i njihovih političkih elita kako bi se stvorile regionalne mreže tranzicione pravde.

U priručnicima će se objavljivati tekstove učesnika seminara *Tranziciona pravda u bivšoj Jugoslaviji*. Redakcija će podjednako biti otvorena za saradnju sa akademskim krugovima i predstavnicima nevladinih organizacija i građanskih udruženja. Programska saradnja sa regionalnim partnerima otvara realnu perspektivu da *Zajednica sećanja* postane **stalni regionalni forum** za pitanja Tranzicione pravde na prostoru bivše Jugoslavije. Naši priručnici će otvoriti prostor za cirkulaciju onih ideja koje osmišljavanje zajedničke budućnosti neraskidivo povezuje sa samoodgovornim tumačenjem zajedničke prošlosti..

U priručnicima ćemo tematizovati centralno pitanje o uslovima i mogućnostima tranzicione pravde u bivšoj Jugoslaviji, kao i pitanje **institucionalnog** prevazilaženja kompromitovane prošlosti. Programski ćemo se suprostaviti svakom oholom osporavanju traumatske prošlosti koje samo produžava međunarodno izgnanstvo i unutrašnju agoniju u svim delovima bivše Jugoslavije. Nadamo se da će slobodna (besplatna) distribucija priručnika

pomoći da se što bolje razume istorijska, društvena i politička pozadina nesrećne prošlosti koja je natopljena 'elementima minule patnje'

Seminari će biti obogaćeni projekcijama dokumentarnih filmova, sa ciljem da se učesnicima, na različitim primerima, prikaže stvarno lice neodgovornog odnosa prema teškoj prošlosti, njegove posledice i mogućnost da se takav odnos promeni. Među planiranim filmovima, prikazaćemo: Masaki Kobayashi – *Tokyo Process* (45m: 1983); *The Legacy of Nuremberg* (50 min. 1995); Edgar Reitz – *Heimat/Homeland* (45m:1984); *The Long Way to Home* (95m:1988), *Witnesses at the Eichmann Trial* (45 min.); Ben Kingsley – *Murderers among us: The Simon Wiesenthal Story* (160 min. 1988).

U okviru prvog seminara projekta učesnici (predavači, gosti i moderatori) započeće formulisanje "Deklaracije o pravnom prevazilaženju prošlosti". Ovaj dokument trebalo bi da predstavlja naš zajednički i zvanični otklon od starog režima, njegovog nasleđa i zla oličenog kako u ratnim zločinima, tako i u počinocima zločina, naročito onima koji su još uvek na slobodi zahvaljujući nespremnosti i nesposobnosti države da ih uhapsi. Deklaracija će od vlasti zahtevati da što pre uhapsi i preda Haškom Tribunalu sve osobe osumnjičene za ratne zločine, kako direktne počinioce i izvršioce, tako i naredbodavce i inspiratore zločina na prostorima bivše Jugoslavije. Deklaracija će zahtevati vraćanje dostojanstva žrtvama, otkrivanje potpune istine i izvršenje pravde. Ovaj dokument biće upućen Vladi Srbije, svim nadležnim državnim telima i institucijama, ali i Crkvi, obrazovnim ustanovama i široj javnosti.

Verujemo da će naša regionalna inicijativa ubrzati nedovršeni proces demokratske tranzicije u regionu. Duboko verujemo da moderne demokratske države moraju bez zadržke da prate normativni koncept društvene i političke pravde, upravo tako što će pokazati solidarnost sa pojedincima i grupama čija su osnovna ljudska prava ugrožena ili osporena.

V ISHOD I REZULTATI PROJEKTA

Rezultati

- objavljivanje i distribucija prevedenih knjiga vezanih za teme seminara
- objavljivanje i distribucija priručnika *ZAJEDNICA SEĆANJA – Istorija i tranziciona pravda*
- pravljenje internet sajta kao promocija procesa tranzicione pravde u regionu
- medijska promocija dokumentarnih filmova o tranzicionoj pravdi

Ishod

- **prekogranična saradnja na pitanjima tranzicione pravde.** Ostvarenje tranzicione pravde u zemljama balkanskog regiona od velike je važnosti za proces pomirenja i zahteva prekograničnu saradnju svih aktera, počevši od građanskog društva i nevladinog sektora koji se pokazao kao najotvoreniji za rad i saradnju na ovim pitanjima. Pokušaćemo da osnujemo i stalno proširujemo živu međuetničku mrežu sa partnerima iz Hrvatske (Helsinški odbor za ljudska prava u Hrvatskoj, Centar za mirovne studije, Centar za žene žrtve rata) i iz Bosne i Hercegovine (Pravni centar, Komisija za istinu i pomirenje, Helsinški komitet za ljudska prava u BiH)
- **pozitivne preporuke i konstruktivni pritisak na progresivniji deo vlada** u regionu, u cilju promocije i ubrzanja političkih i pravnih reformi u skladu sa međunarodnim standardima.
- **jačanje kapaciteta i osnaživanje rada profesionalnih udruženja i organizacija** ključnih za proces tranzicione pravde: udruženja pravnika, stručnjaka iz oblasti društvenih nauka (političke nauke, sociologija, psihologija), organizacije posvećene ljudskim pravima.
- **edukacija građana i podizanje svesti u javnosti o važnosti pitanja tranzicione pravde** u cilju ponovnog povezivanja rasparčanog regiona.

U Beogradu,
januar, 2005
Za Beogradski krug:
Obrad Savić